Idel-Ural

44 (50) Tatar legionьnьŋ atnalьq gəzitəse 31. Oktəbr 1943

Bol'şevizm tar-mar iteler

Iske Russiədə jəşəyce xalьqlar bol'şevizm qul astьna kergən jьllardan başlap, tarixta kyrelməgən qollьqta, moŋa qədər ber ildə də həm ber tөrle xalьq tarafьnnan da kyrelməgən çəberləny ecendə jəşədelər. Bu vaqьt ecendə Stalin həm anьŋ tirəsenə tuplanqan ber tөrkem palaclar xalьq tormьşьn tamuqьqa əjləndərdelər.

Bu turьda bik kyp mərtəbələr fiker alьşular buldь həm gəzitə bitlərendə jazьp cьqarьldь. Şulaj da, beznen arada bygenge kөngə qədər, bol'şevizmnьŋ tuuьna suqьr rəveştə ьşanucьlarnьŋ jəşəp kilye, alarnьŋ jьrtqьclarca alьp barqan səjasətlərenə ikelənep qaraucьlarnьŋ buluь, kommunizmnьŋ dөnjaqa qaraşь, dingə, millətkə doşman ikənen həm alarnьŋ bөten dөnja revolytsiəse aşa, barlьq xalьqlarnь tamrьnnan qol itərgə omtьluların dөres itep aŋlamaucьlarqa qarata, jaŋadan da jazarqa turь kilə.

Çir şarьnьŋ hər ber pocmaqьnda, bigrəktə Jevropada jəşəyce xalьqlar, bol'şevizmnьŋ cьn jөzen, alarnьŋ xalьqlarnь fəqət NKVD qamcьsь astьnda qьna izep, qanlь terror həm jalqan səjasət belən genə idarə itylərен aŋlamaqan həm bu turьda başlarьna da kiterməgən bulsalar, xəzer alar da bol'şevizmnьŋ nindi julda həm nicek jəşəgənlekləren aŋladьlar. Şuŋa kyrə, Jevropanьŋ barlьq xalqь bol'şevizmqa qarşь, anьŋ totqan julьn kisy həm bөtenləjgə tar-mar ity өcen kөrəşkə kytəreldelər. Şular belən bergə yk həm ber safta torьp, məstəqillek өcen kөrəş safьna basqan tatar legioncьlarь arasьnda tөrle fikerdə jөryce keşelər bar. 25 jьl bujьna bol'şevizmnьŋ qollьq boqauь astьnda izelgən, taptalqan həm anьŋ auьrlьqlarьn yz çilkəsendə kytərgən keşelərgə ikelənep jөrergə hic urьn juq. Beznen alda barь ber genə burьc: ul da bulsa, Idel-Uralda xөkem səryce bol'şeviklarnь tar-mar itep, anda yzebeznen məstəqil dəvlətebezne buldьru. Əgərdə bu burьcnьŋ ytəlyenə ikelənep qaraucь, jəisə citkə tajpьlucьlar bulsa, bolar beznen milli xərəkətebezgə jaraqlь keşelər tygel. Andьj keşelər, bol'şeviklar aquьnnan ajьrьj almьjca, milli xərəkətkə ajaq calucьlar bulьp sanalalar. Hic şik juq ki, kөnnən-kөn millionnarca xalьqnь yz ecenə alьp, kiŋəjep barqan xəzerge suqьş — milli azatlьq julьnda kөrəşyce xalьqlar fajdasьna betəcək.

Sovet propagandasь yzeneŋ hər ber adьmьnda, xalьqqa, kөnbatьş illəren doşman itep kyrsəty eşen alьp bardь. Bol'şeviklar hər ber çirdə də Jevropanь qaraŋqь ber kartina şikelle itep kyrsətep, „kapitalistlar keşe kөce belən fajdalanalar. Anda eşce-igencelər xəjercelektə, eşsezlektə jəşilər" dip Sovet xalqьn ьşandьrьrqa tьrьştьlar. Ləkin bolar barsь da jьrtqьc Stalin həm anьŋ tirəsenə tuplanqan palaclarnьŋ xalьqnь aldau өcen alьp barqan propagandalarь ikənen xəzer bez yz kyzebez belən kyrəbez. Şulaj uq Sovet xalqь өcen jalqan bitlek bulьp xezmət itə torqan Stalin konstitutsiəsen, çir jөzendə iŋ demokratik konstitutsiə, dip tauьşqa qujdьlar. Ə qollar şikelle xəjercelektə jəşəgən eşce, kolxozcьlarnь kөnbatьş illərendə jəşəyce xalьqlar belən caqьştьrьp, Sovet xalqьn „iŋ jaxşь, irken, bəxetle tormьşta jəşilər" dip kyrsətergə tьrьştьlar.

Cьnbarlьq, bolarnьŋ kiresen kyrsətte. Ikence tөrle itep əjtkəndə, kөnbatьş illərendə jəşi torqan Jevropa xalьqlarьnьŋ iŋ bəxetle, jaxşь həm irken tormьşta jəşəyləren, bez iştep kenə tygel, yz kyzebez belən kyrep beləbez. Juqarьda kyrsətelgən nərsələr barsь da Sovet propagandasьnьŋ başqa ildə jəşəgən xalьqlarnьŋ tormьşlarьn kyz bujap, aldap, xalьqqa tөrle təslərdə kyrsətyləren acьqlьjar.

SSSR belən Germaniə arasьnda başlanьp kitkən suqьş, bol'şeviklarnьŋ Jevropanь jamanlap, yzləren kytərep maqtaularьn, qьzqanьc rəveştə juqqa cьqardь. Ozaq jьllar bujь xalьqlarnь başqa xalьqlarnьŋ tormьşьn kyrydən qaplap kilgən bol'şevizmnьŋ bөten plannarь çimerelde.

Xəzerge bara torqan suqьş — bol'şevizmnь bөtenləjgə tar-mar itep, xalqьbьznь qollьq boqauьnnan qotqaru həm Jevropa xalьqlarь kebek irken tormьşqa cьqu өcen, jəqni yz ilebez bulqan Idel-Uralqa yzebez xuça buluqa ireşy өcen zur jardəm itəcək. Şunьŋ өcen də bez bol'şevizm həm Angliə — Amerika plotokratlarь belən ajausьz rəveştə kөrəşəbez. Bu kөrəş, hic şiksez, beznen çiŋy belən betəcək.

Leg. Q.

Qьzьl imperializm

Xəzerge kөndə Məskəydə, bilgele bulqanca, Angliə, AQŞ həm SSSR cit il eşləre ministrlərenen kiŋəşməse bara. Sovet mətbuqatь bu kiŋəşmənen barьşь turьnda bik qьsqa belderylər urnaştьra. Anьŋ qarauь ul, caqrьlu vaqьtь bujьnca ec ministr kiŋəşməse belən ber vaqьtqa turь kilgən pan-slovjannar həm məselmannar kongresьna kyp urьn birə. Bөten Sovet gəzitləre, „Balqan məs'ələsen xəl qьlu belən məşqyl pan-slovjannar kongresьnьŋ Stalinqa rəxmət belderep çibərgən telegrammasьn basьp cьqardьlar. Bu telegrammada „bөten Jevropanьŋ slovjannarь qьzьl armiədən yzeneŋ azat itelyen kөtə" dielə həm Stalin „bөten slovjan xalьqlarьnьŋ dustь həm atasь" dip atala. Xəzerge vaqьtta yzək Aziədə barqan məselmannar kongresь da Stalinqa səlam telegrammasь çibərgən həm bu telegramma bөten Sovet mətbuqatьnda — kursiv belən urnaştьrьla.

Hər ike bu kongreslar Jevropaqa, şeləcə Aziəgə qarşь, Stalin çitəkcelek itkən, xərbi hөçym belən jəŋəşə yk, səjasi hөçymneŋ mөhim bylege buluьnda şik juq. Marksizm əjrətylərenə qapma-qarşь bulqan pan-slovjanizm əmələn xəzerge vaqьtta Stalin alqa alьp, anarqa jəşrenep, slovjan illərendə inqilap jasauqa ireşergə teli. Stalinnьŋ bөten diqqəte, barsьnnan da elek, Balqanqa jynəltelgən. Bu „pan-slovjannar trjuke" belən jəŋəşə yk „allacьlьq suqьşь" bara həm „izge senod" tergezelde, patriarx bilgelənde.

6.2 million grektan 5.9 millionь, 6.0 million bolqardan 5.0 millionь, 20.0 million rumьnnan 15.0 millionь, 14.0 million serb, xorvat həm slovənnərdən 7.0 millionь pravoslaviə cirkəyenə qarauь bilgele nərsə. Allasьzlьqь acьq bulqan Stalin tarafьnnan pravoslaviə cirkəyenə ike jөzle avanslar biry — Jevropanьŋ kөncьqьş — kөnjaqьndaqь bu dində bulqan xalьqlarnьŋ kyŋelləren yzenə tartьrqa omtьlu belən aŋlatьla. Komintern agitatsiəse bu xalьqlarqa xas milli, dini tojqьlarnь tarqata almauqa Stalin ьşanqac, mondьj „soŋqь" caralar qullanuqa məçbyr buldь.

Kommunizmqa şundьj uq xezmət mөnəsəbətendə bulqan rol'ne məselmannar kongresь da ujnьj. Bu kongresnьŋ əqzalarь da Stalinnь „islamnь jaqlaucь" dip atьj. Qьzьl imperializm, ike jөzle bitlek kiep, jaqьn kөncьqьş illərenə ytep kerməkce bula. Sovetlar Sojuzь Iran kyrfəzenə cьqu belən, Urta diŋgez jarlarьnda yzeneŋ joqьntьsьn kiŋəjtygə qaraqanda az qьzьqsьnmьj. Sovetlar „məftie" Rəsylefnen jaqьn kөncьqьş illərenə səjaxət jasauьnьŋ tөp teləge bulьp, bu illərdəge məselmannarnьŋ kyŋelləren SSSR qa tartu həm xalьqlar jardəmendə qьzьl imperializmnь kөncьqьşta kiŋəjty tora. Jaqьn kөncьqьş illərendə monardan başqa „Sovetlar Sojuzь duslarь çəmqiəte", „Faşizm belən kөrəş berlege", „Qərəp cecelərenen berləşməse" həm „Qьzьl çiny çəmqiət" lərе kecle ecənlek ysterələr.

Millətcelek həm din kommunizm əjrətylərenen tөp nigezlərenə qapma qarşь həm bol'şeviklar, Lenin raslauь bujьnca, hər ber dinnen doşmannarь bulularьnda xaçət juq. Hər vaqьttaqь kebek bol'şeviklar monda da, keşelərneŋ aŋqьralьqьna həm xətersez bulularьna isəp totalar. Alar өcen maqsat betən caralarnь aqlьj. Hər xəldə, SSSR da 25 jьl bujь dəvam itkən cirkəygə qarşь qatь kөrəş qajcan da bulsa ontьlьr həm kiceler mikən. Həm alarqa taqьn da xalьqlarnь, 1917 nce jьlda aldaqan kebek, aldarqa turь kiler mikən. Irtəme-soŋmь, barьber, bol'şeviklarnьŋ bөten çinajətlərе həm ike jөzleleklərе өcen yc alu səqəte çitər.

Soldatlar taşьp jөryce bronəle jaŋa german aftomaşinalarь

Doşmannьŋ utatqьc noqtalarьn kyzəty

4° Zsn 55 624
7556a

Dezertirlar sanь arta

Bojrьqlarnьn qatьlьqьna həm çəza batalionnarь kertelygə qaramastan, qьzьl qərkərdə tərtip kennən-kən teşə. Qəskərilərne heçymgə alьp baru ecen komandirlar qoral qullanьrqa məçbyrlər. Şulaj, 18 nçe ijyldə, irtə belən, Spass-Demensk janьndaqь ber bieklekkə heçym itkən caqьnda, qəskərilər okoplardan, komandirlarь hər ike qanattan (flangdan) da berər qəskərine atьp ytergəc kenə, сьqa başladьlar. Ləkin bu ocraqta da qəskərilər, aldaqь ьşьqlanuqa kilep çitkəc, jattьlar həm ber terle cara belən də janadan quzqatьrqa memkin bulmadь.

Sonqь kennərdə dezertirlьq ocraqlarь jьşajdь. Beznen batalionnan, frontqa xərəkət vaqьtьnda, 49 keşe qactь.

Dezertirlar zur terkemnər bulьp Vjətka həm Murom janьndaqь urmannarda qacьp jatalar. Alarnь totu memkin tygel diərlek. Cenki alar andaqь xalьq belən tьqьz bəjləneştə jəşilər. Murom janьnda qьzьl qəskər rotasь dezertirlar belən kerəşergə сьqqac, ul, komandirь belən berlektə, tulьsьnca dezertirlarqa quşьldь.

Amurdaqь Nikolaevsktan beznen batalion kilgən caqьnda, beznen qьzьl qəskərilər, kapitanqa, ojьşqan qarşьlьq kyrsəttelər. Cenki bu kapitan, bojrьqnь ytəməgən ecen, ber qьzьl qəskərine atьp ytergən ide. Bu xəldən qurqьnqan kapitan stansiə bufetьnьn aşxanəsenə qacqan həm andaqь qazan ecenə kerep jəşrengən ide. Ləkin qьzьl qəskərilər anь annan tabьp aldьlar həm qadap yterdelər.

160-divizia. 1927-nçe polknьn elkən serzantь

M. P.

Japoniənen Stokholmdəge xərbi attaşasь general-major Makoto Norvegiədə

Suqьş xəllərе

German xərbi baş komandalьqьnьn 25 həm 26 nçь oktəbrdə birgən xəbəre bujьnca:

Sonqь kennərdə **Melitopol'dən** kən jaqta həm **Zaporoz'jedən** kən jaq — kencьqьşta qatь suqьşlar bara. Bu ike arada tuplanqan Sovet diviziələre kyp qanlь juqaltularqa ducar itelgənnər.

Dnepropetrovsk şəhərenen ike jaqьnnan da, qatь toman buluьnnan fajdalanьp, Dnepr jьlqasьnьn kenbatьş jarьnda, doşman ike kyper aldь nьqьtmasьna urnaşqan. Beten xərbi jaqtan mohim bulqan nərsələrne çimergənnən həm beten qoral keclərеn şəhərdən сьqarqannan son, Dnepropetrovsk şəhəre qaldьrьlqan.

Krivoj-Rog şəhəre janьnda həm şəhərdən ten jaqta, german tank byleklərenen qarşь heçymnəre nəticəsendə, Sovetlarnьn kecle heçymnərе kire qajtarьlqan.

Kieftən ten jaqta həm kən jaqtan kencьqьşta, **Cernigoftan** ten jaqtan kenbatьşta barь tik urьnlь suqьşlar buluь qьna xəbər itelə.

Kricef şəhərennən kenbatьşta, kyp sandaqь diviziələr belən, kin sьzьq bujьnca Sovetlar kecle heçym başlaqannar. German qəskərlərenen qarşь heçyme belən, doşman qulьnda qalqan urьnnar kire qajtarьlьp alьnqannar.

Smolensk belən **Veliki Lyki** tirəsendə barqan suqьşlarda artьq yzgəreşlər juq.

German həm rumьjn hava kecləre 22 nçe həm 25 nçe oktəbr arasьndaqь hava suqьşlarьnda **188 Sovet ocqьcьn** bərep teşergənnər.

Kən jaq Italiədə barь tik aldьnqь xərbi byleklərnen kyzəty bərleşlərе genə bara.

Doşman xərəkəten kyzəty

Xərbi su kiməse Atlantik dingezendə

Milli Hindstan

Tokiodan xəbər ity bujьnca. Hindstan azatlьqь ecen kerəş xərəkətenen julbaşcьsь Subxas Candra Boze, vaqьtlь Hindstan xekymətе ojьştьrqan. 21 nçe oktəbrdə jana xekymət Angliə belən AQŞ qa qarşь suqьş iqlan itte.

Mona qarata Boze yz fikren mətbuqat vəkillərenə tybəndəgecə belderde: „Japoniə tarafьnnan meстəqil Hindstannьn vaqьtlь xekymətеn tanu — beznen azatlьq ecen alьp barqan kerəşebezgə əxlaq jaqьnnan zur jardəm itə. Beznen Angliə belən AQŞ qa qarşь suqьş iqlan ityebez, ber propaganda jasau ecen genə eşləngən nərsə tygel. Yzebeznen kerəşebez belən bez monьn tik ber xial qьna bulmauьn tanьta alacaqbьz. Hindstannьn milli armiəsen ojьştьru minem berence teləgem ide. Inde ber telək tormьşqa aştь. Xəzer beznen burьcьbьz azatlьq həm çinep сьqu ecen kerəş".

*

Inglizlər tarafьnnan terle caralar kyrygə qaramastan, Subxas Candra Boze armiəse jaqьna qacьp сьqucь hindlərnen sanь kennən-kən arta. Sonqь kennərdə Birma cige aşa 12 000 hind soldatь Boze jaqьna qacьp сьqqannar.

Əsirlərne almaştьru

Sonqь ber nicə ajlarda, Germaniə tьşqь eşlər ministrlьqь Afrikada həm Angliədə bulqan qatь dərəçədə jaralanqan german soldatlarь belən, qatь jaralanqan britan soldatlarьn almaşu turьnda səjləşylər alьp barqan ide. Bu səjləşylər nəticəsendə ozaqlamьj Germaniəgə 5000 german soldatь qajtьrqa tieş.

*

22 nçe oktəbrdə Germaniəgə, Angliədə əsirdə bulqan, suqьşta jaralanqan german soldatlarьnьn berence terkeme qajttь.

Adol'f Hitler tuqan ilgə qajtqan soldatlarqa təbrikləy telegrammasьn çibərde həm hər soldat anardan ajrьm bylək aldь. Şuşь kennərdə jaralanqan german soldatlarьnnan başqa terkemnərnen qajtuь ketelə.

Japoniənen jana heçyme

Japoniə imperatorь stafkasь, Birma belən Qtajnьn Junan elkəse cigendə Cuntsin qəskərlərenə qarşь heçym başlanuьn xəbər itə. P'enma janьnda zur əhəmiətle urьnnь alьp, japon qəskərlərе kencьqьşqa taba alqa barularьn dəvam itələr. Bu xərəkət belən japon komandalьqь doşmannьn Birmaqa qarşь heçym jasau teləgen aldan uq juqqa сьqardь.

Suqьş həm səjasət

„Suqьş ul — səjasətne başqa caralar belən dəvam ittery".
(Klayzevets)

Teləgən jynəleşlərdə bulqan сьn səjasi maqsatlar tьnьc vaqьtta hər terle diplomatik alьmlar həm qullanular belən jьş qьna jəşrenelələr. Xalьq ara menəsəbət məs'ələlərе, qadəttə, bajtaq vaqьt ytkəc məqlym bulalar. Ə qajber vaqьtlarda jəşren arxif kelətlərendə kin çəmaqətcelek fikrennən məngegə jəşrengən bulalar. Ləkin suqьş bik kyp nərsələrgə kyzlərne aca. Ul səjasətne ber niqədər dərəçədə acьqlata, xalьqnьn kin qatlauьna kybrək anlajьşlь jasьj. Ul şul qədər acьq həm turь səjasi eş buia ki, inde ul yze ecen yze səjli başlьj. Dəvlətlərnen сьn səjasətlərеn alarnьn alьp barqan suqьşlarь bujьnca bilgeləy — in çinel nərsə.

Sovet xekymətе yzenen səjasətenə basьp alular cit-jat nərsə, „bez citlərnen çiren teləmibez" dip xalьqnь ni qədərle aldalamasьn, ləkin Baltьjq bujь illərе, Pol'şa, Rumьjniə həm Finləndiələr belən bulqan suqьşlar nəq monьn kiresen kyrsətte: Sovetlar Sojuzь basьp alu omtьlьşlarьn citsenmi genə tygel, xətta ul, kiresencə, başqa illər çire xisabьna yzenen cikləren kinəjtygə bik çanlь rəveştə omtьldь. Şulaj itep, suqьş bu məs'ələdə eşlərnen сьn xələnə kyzlərne actь.

Bol'şevizmnьn „kapitalistik illər arasьndaqь qarşьlьqlardan fajdalanu" julь belən beten denja kyləmendə xuça bulьrqa omtьlьşь, xəzerge suqьş misalьnda bik acьq kyrende. Fransiə həm Angliə belən Germaniə suqьş alьp barqanda, suqьşucь jaqlarnьn xəlsezlənylərennən fajdalanьp, Jevropaqa heçym xəzerləde. Tik german qəskərenen yz vaqьtьnda jasaqan heçyme genə bol'şeviklarnьn bu jynəleştəge plannarьn ezde.

Bol'şevizim, tьnьc vaqьtta, Angliə belən AQŞ qa qarata nindi genə tьşqь kileşməycənlek səjasətеn alьp barqan bulmasьn, ləkin suqьş alarnь berberse qocaqьna taşladь. Bu — qadi genə tygel. Bu xəl — Sovet jəhyd-bol'şevizmь belən Anglo-Amerika jəhyd-plutokretige arasьnda qomumi həm oxşau sьzьqlarь barlьqьn acьq isbat itə. Suqьş monda da, mona qədər diplomatik xəjləkərlek belən osta terelep kilgən сьn xəlne acьp saldь.

Ləkin səjasət suqьş vaqьtьnda da, memkinleklər quşuьnca, yzenen tep teləklərеn xalьqtan jəşerergə teli. Şulaj, Sovetlar Sojuzь, denja suqьşьna yzenen xəzerlənyen xalьqtan jəşerep, yzen Germaniə heçymenə xaqsьz ducar bulqan il itep, çəbersenep iqlan itte. Anglo-Amerika plutokratlarь yzlərеn Germaniə jьrtqьc basьp alucannьqьnnan mədəniətne saqlaucьlar itep isbat itərgə hər urьnda aqьralar. Ləkin bu balalar pьşьldauь ber kemne də inde сьnlap ьşandьrmьj. Suqьşnьn tep səbəplərеn xalьqlar kyrələr həm in kimendə mondьj lьqьrdauiarqa kecelekle meqamələdə qalalar.

Xəzerge suqьş Angliə yzenen qoraldaşlarьna ejrəngən xainnarcə səjasətеn kire qajtarьlmaslьq сьnlьqlar belən taqьn ber tapqьr raslьj. Monьn ecen anьn Pol'şaqa qarata jasaqan xianətеn həm xəzerge, сьnlьqta anьn mənfəqətе ecen kerəşyce Sovetlar Sojuzьna bulqan xianətеn iskə teşery də çitə.

Şulaj uq suqьş, tьnьc vaqьtta gərcə tьşqь jaqtan qьna bulsa da tomalap, jasalma rəveştə şomartьp kilergə memkin tabьlqan çirlərdə bulqan ecke qarşьlьqlarnь da jalanqaclьj həm acьp birə. Mona misal bulьp taqьn da Sovetlar Sojuzь tora. Anda xalьqnьn milli omtьlьşlarь, xalьqnьn teləgenə həm iregenə qarşь bularaq, xekymət tarafьnnan ytkərelep kilgən bəjnəlmiləl tərbiə belən beten denja inqilabь fikerencə kisken qarşьlьqta tora ide. Bol'şeviklar xalьqnьn yzlərenə bulqan doşmanlьqьn həm yzlərenen ecke xəllərenen nьq tygellegen suqьşnьn berence kennərennən yk çitərlek dərəçədə sizdelər. Cenki alarnьn sajlanma, tep qəskərlərе yzlərе ecen cit bulqan maqsatlar ecen suqьşьrqa teləmicə, qajət tə zur terkemlər bulьp, frontnь taşlьjlar həm doşman jaqьna сьqalar ide. Bu xəl Stalinnь vaqьtlь rəveştə (əlbəttə tьşqь jaqtan qьna) **bəjnəlmiləl şiqarlardan cigenergə məçbyr itte həm xalьqnьn kəjefenə jaraşьp, suqьşnь milli çirlektə alьp baruqa kisken rəveştə kycertte. Şulaj itep suqьş monda da Stalinnьn tьşqь həm ecke səjasətenen totanaqsьzlьqьn, xalьq belən xekymət arasьnda tirən qarşьlьqlarnь həm suqьş aldьndan qalqan aptьraşlьqьn acьq kyrsətte. Xəzerge vaqьtta Stalinnьn ecke səjasəte suqьş barьşьna kybrək tə'sir jasьj**

Kem ul?

Monnan 11 jьl diərlek elek, 1933 nce jьlnьn qinvar ajьnda, bol'şeviklar, urьs monastьjrlarьnnan in soŋqь bulьp qalqan — Raif toraqьn tuzdьrdьlar. Dəresen əjtkəndə bol'şeviklar bu monastьjrnь 1925 nce jьldan uq japqannar, anьn bəten qimmətle nərsələren talaqannar, anьn bik kyp jortlarь rajon başqarma komitetьna, Qazan universitetьnьn urmancьlьq xuçalьqьna həm başqa ojьşmalarqa bylenep birelgən ide. Barь tik professorlarnьn tьrьşuь arqasьnda qьna, qulqa alьnulardan qalqan monaxlar həm tirə jaq aullarda toruсь dingə ьşanucьlar cirkəydə qibadət qьlularьn dəvam itep kilə alalar ide.

1933 nce jьlnьn 14 nce qinvarьnda, cirkəydə qadəttəgecə qibadət barqan vaqьtta, qorallanqan cekistlar tərkeme monastьjrnь basьp kerə həm anda bulqan bəten keşelərne qaranqь urmanqa alьp kitə... Soŋqьsь hər kemgə də bilgele: qart monaxlar həm qart monaxinalar barsь da atьla, jəş monaxinalarnь keclilər həm başqa qalqan irlər belən Sebergə utьn xəzerləy eşlərenə çibərələr.

Şuşь təstə yk SSSR daqь bəten din yzəklərə çimerelde. Monnan soŋ 3—5 jьl ecendə, tərle səbəplər belən qotьlьp qalqan ruxanilar berəm-sərəm GPU qulьna alьnьp kilende. Monьn nicek buluьna SSSR da jəşəgən 200 000 000 qa jaqьn xalьq yze şahit buldь.

1940 ncь jьlnьn başьnda bol'şeviklar yzlərenen dingə qarşь kərəşlərendə dinnen tьşqь kyrneşe, tьşqь xərəkəte estennən tulьsьnca „çinep" cьqtьlar diərgə bula. Ləkin nicek, şundьj qurqьnьcь qulqa alulardan soŋ, ruxanilarnь vəxşilərcə çəberləylərdən soŋ, Məskəydə jaŋa qьna „sajlanqan" — „patriarx" Sergej isən qalqan soŋ? Moŋa berdə qəçəplənergə jaramьj. Bu bol'şeviklar tormьşь təçribəsendə bulqan eş, bu qara kəcnen jauьz niəte belən eşləngən nərsə.

Sergei qajcandьr Məskəy patriarxь bulьp tora ide. Bilgele, ul başqalar kebek yk qulqa alьnqan həm sərgengə ozatьlqan bula. Ləkin qajber urьs generallarь kebek, ul bol'şeviklarqa „xezmətkə" kerə. Çilkəsenə uq almas əcen „seksot" (jəşren xezmətkər) bulьrqa riza bula. Yzenen pьcraq ələkləylərə, ber nərsədə də qəjebe bulmaqan keşelərnen qanьn tygye arqasьnda, ul suqьşqa qədər nicek bulsa da yzenen satlьq çanьn saqlap kilergə tьrьştь. Suqьş aŋa ireklekkə jul actь.

Aldaqcь Stalin — Dzygəşvili yz tiresen saqlap qalu ecen tərle jullar ezli başladь. Ul bəten bulqan məmkinleklərne jardəmgə caqьra. Məskəydə berse artьnnan berse tərle sjezdlar caqьrьla: Fən xezmətkərlərе sjezdь, xatьn-qьzlar, jəhydlər, jazucьlar, artistlar, azcьlьq millətlər sjezdь.

Jəhydlərnen Məskəy dini ojьşma starşinasь, din məs'ələsendə ni eşlərgə belmi torqan Stalinqa, kommunizmnьn ьşanьcь jalcьsь bulqan „Sergei iptəş" isme belən fajdalanьrqa kirək digən fiker birə. Ul: „Beləsezme, iptəş Stalin, din başьnda beznen ьşanьcь keşelərebez utьrsa, ul xalьqqa qarata bik zur eşlər eşli alacaq..." di. Şul uq kenne Sergej telegramma arqьlь Məskəygə caqьrьla həm SSSR xalqьn din isme belən aldau əcen Stalinnьn jalcьsь bula.

Londonda qatь janqьnnar

19 ncь oktəbrnen tənendə german ocqьclarь London şəhərenen ajrьm bylеklərenə həçym jasadьlar. Ingiiz istrebitellərenen quətle xərəkətenə həm zenit artilleriəsenen kəcle atuьna qaramastan, german ocqьcьlarь şəhər urtasьna qədər kerdelər. Taşlanqan bombalar zur zian kiterdelər. Ber xərbi noqtaqa bomba təşy nətiçəsendə zur şartlaulaг buldь. Kyp urьnnarda qatь janqьnnar cьqtь.

Germaniə-sotsializm ile

Germaniə xalqь inde dyrt jьl bujь suqьş xələndə jəşi. Şuna qaramastan anьn içtimaqi qaraşlarь da, cьn sotsializm ruxьnda xərəkət itygə irege də kimegəne juq. Şunьn kirese bularaq əjtergə məmkin: bu sьjfatlarnьn taqьn da ysəşenə etərgec kəc bulьp suqьş belən bəjləngən bik kyp auьrlьqlar xezmət itte. Germaniəne xəzer, suqьş vaqьtьnda da, dənjadaqь, syznen cьn məqnəse belən, sotsializm dəvləte dip sьjfatlarqa tulь xaq bar.

Xalьqnь qajqьrtu əlkəsendə Germaniədə şundьj içtimaqi ojьşma bar ki, anьn əqzalarь bulьp millionnar sanьnda irekle rəveştə xatьnnar qьna tygel, irlər də tora. German millətе yz xalqь turьnda qajqьrtu məs'ələsen yz qulьna alqan. 1933 nce jьlnь aclьq həm salqьnlьq belən kərəş bujьnca milli-sotsialistik ojьşma (NSFau) ojьştьrьlqan ide. Xəzer Germaniədə aclьqtan həm salqьnlьqtan berəy də intekmi. Şul səbəple bu ojьşmaqa yzenen eşcənlegen xalьqnьn kənkyreşen jaxşьrtuqa, ajruca ana həm balaqa baqьşlarqa tulь məmkinlek bar. Jəş german analarьn həm alarnьn balalarьn qajqьrtuqa millionlь sumalar jumart rəveştə birelələr. Xəzerge vaqьtta Germaniədə 30 000 balalar ucaqlarь (jəslelərе) həm baqcalarь bar. Bolarda imcək imyce nənilərdən başlap məktəp jəşenə caqlь bulqan balalar, ananьn total' suqьşь taləbe bujьnca yzen balalarьna baqьşlarqa məmkinlege bulmaqan vaqьtlarda, sizger kyzəty astьnda qajqьrtucanlь tərbiə alalar. Balalar estennən qajqьrtunь eslərenə alqan juqarь belemle ajrьm ojьşmalarda bulucь balalar sanь million jarьmqa çitə.

NSFaunьn qajqьrtucanlьqь bala dənjaqa tuqancь uq başlana. Tən jaqьndaqь Xallegen utraunnan başlap, kən jaq Al'plarqa caqlь jəkle xatьnnarqa xezmət kyrsətyce 30 000 gə xatle jardəm noqtalarь bar. Berence nəybəttə imcək balalarьna xezmət kyrsətyce bu ojьşmalar jardəmendə balalar arasьnda ylycənlek suqьş vaqьtьnda, başqa illərdə bulqan kebek kytərelmədе genə tygel, xətta, kiresencə, kimygə, tybənəjygə bara.

Uzqan jьlnь analar əcen bulqan jal jortlarь həm sanatoriələr 500 000 keşegə xezmət kyrsəttelər. 18 000 jardəmce xatьn-qьzlar jardəmgə mохtaç qa'ilələrgə jardəm kyrsətələr. Keckenə şəhərlər həm aullardaqь çəmaqət ojьşmalarьnda əqza bulьp eşləyce xatьnnar sanь 6000 dən də arta. Monda şunь da bilgeləp kitərgə kirək: syz, tuqan kənnərennən başlap, keşelərgə kyrsətynen qajət tə zur xezməten yzlərenə alqan irekle rəveştə eşləyce xatьnnar turьnda bara.

Annan soŋ bu ojьşmalarnьn burьclarьna sələmətlege nacarraq bulqan menər, menər balalarnь, tabiblar kinəşe bujьnca, jə aullarqa, jə taularqa, jəisə dingez bujlarьna çibəry də kerə. Cьn-cьnnan içtimaqi bulqan bu maqsatqa kirək aqcalar german xalqьnьn fəqət irekle rəveştə genə biryləreннən çiьla. Cit illərdə jəşəycelər ber nicə tapqьr inde, milliard maroklarnь ecenə alqan mondьj qajət tə zur sumalarnьn irekle birylər nətiçəse buluь məmkin tygel, dip rasladьlar. Moŋa qaramastan, bu nəq şulaj. Bu sumalarnьn suqьş cьqьmlarь əcen totьla — diy də şundьj uq əkiətlər. Bu irekle çiьludan alьnqan ber genə pfennig ta suqьş sənaqətenə kitmədе. Ajьq ujlaucь hər ber keşe, bu çiьlqan sumalar nicek kenə zur bulmasьnnar, suqьş sənaqəte əcen az qьna da əhəmiəte juqьn anlar. Xəzerge vaqьtta NSFau fajdalanьp beterə almaqan aqcalar kiləcək tьnьc vaqьtlarqa qaldьrьla həm alar xəzerge suqьşta alьnqan jaralarnь təzatygə kitəcək. Bu — bəjek Germaniədə cьn sotsializm barlьqьn bəten dənjaqa taqьn ber tapqьr isbat itər.

Izym şəhəren tazartqannan soŋ, timer jullarьn minalar qujьp şartlatu

Marksizm sistemasьnьŋ nigeze nicek qorьlqan

Marksizm-kommunizm — nindi də bulsa ber sorauqa (məs'ələgə) qarьj torqan əjrəty tygel. Marksizm-kommunizm — ul bəten ber sistema. Bəten ber dənjaqa qaraş. Anьn yz fələəfəse, tarixnь yzencə anlauь (dəresrəge anlamauь), çəmqiətnen ysəşen yzencə anlatuь, yz sotsiologiəse, dəvlətkə, xoquqqa, əxlaqqa, şəxeskə, kollektifqa həm qa'iləgə yzencə qaraşь bar. Marksizm-kommunizm tormьştaqь barlьq soraularqa çəvap birergə tьrьşa. Keşene bəten jaqtan eləkterep alьp, anь bəten kileş yz sistemasьna urnaştьruнь quja. Qadəttə, marksizm sistema bularaq başьnnan azaqьna caqlь Marks tarafьnnan eşləngən, dip ujlьjlar. Aŋa taqь Engelsne də estilər. Bu dərеs tygel. Bu əjrətynen ajrьm kisəklərе Marksqa caqlь, Markssьz barlьqqa kildelər.

Məsələn, „Qimmətnen xezmət teoriəse" ekonomist Rikardoqa qarьj, „sьjnfi kerəş" turьndaqь əjrəty Luj Blanguqa. Marks tarafьnnan qullanьlqan metod isə german filosofь Hegelgə qarьj. Marks fəqət anьn metodьn ajaqlarь belən juqarь əjlənderde genə. Marksnьn fəlsəfi qaraşlarьna pecətne Fejerbax suqtь.

Marksqa caqlь nərsə əjtkən bulsalar, alar arasьnda dərese də, dərеs tygele də bar ide. Marks isə alarnьn barsьn bergə çinadь, qajber nərsələrne yzennən əstədе. Şunьn belən bergə ul dərеs bulmaqan, tormьş tarafьnnan sьnalmaqan nərsələrne əstədе. Şulaj itep ul əstəgən nərsələr barsь da jaŋa nərsə bulьp, dərеs xaqiqət həm „fənni sotsializm" bulьp, jəqni marksizm-kommunizm bulьp kittelər. Bu sistemanьn qajber eleşlərе bik nьq şomartьlqan, jaltьratьlqan, bik nьq nьqьtьlqan. Bu sistemanь şulaj nьqьtu, şomartu əstendə keşelekne jaŋa ьşanu belən, təzek sistema belən bəxetle ity əcen Marks həm Engelsnen menləgən şəkertlərе kəc qujdьlar. Alarca keşelek dənjasь şul yzlərе təzegən plan bujьnca təzelergə, qotьlьrqa tieş ide.

Marksizm-kommunizm — sistema bularaq, təp, baş həm ikence dərəçədəge idejələrdən (ujdan) cьqarьlmalardan tora. Alarnь ike kisəkkə: azmь-kypme fəlsəfi həm azmь-kypme iqtisadi bylekləргə bylərgə məmkin.

Marksizm yzen „iqtisadi maddəcelek" (ekonomik materializm) dip atьj, qajsьdьr ki, şul fəlsəfi aqьmnь məzhəp itə. Ləkin Marksnьn fəlsəfi həm maddəcelek idejəse anьn əcen in qimmətle həm fənni əhəmiətle dərеslek bulьp tormьj. Marks əcen fəlsəfi həm maddəceleknen təbe-tamrь, anьn içtimaqi həm tarixi teoriəsen, ikencе tərle əjtkəndə çəmqiətnen ysəşe teoriəsen dəvam itterycе ber qaqidə genə.

Əgərdə marksizmnь çiddierək ujlap qarasan, „fənni fəlsəfə" sistemasь turьnda Marksnьn maddəcelek fəlsəfəse, ekonomik teoriəse anьn əcen fiker həm idejə bularaq, çəmqiətnen ysəş teoriəsen ber az nigezləy əcen genə qullanьlqan ber nərsə. Marksizmnьn bəten teoriesenen „tozь" şunda. Cənki Marksqa dənja revolytsiəsenen zarurьjь ikənen kyrsəty kirək bulqan. Qotьlqьsьzlьq (zarurьjlьq), gyjəki tarixi, „ysəşnen timer qanunь" qotьlqьsьz ber kəc. Qotьlqьsьzlьq keşenen ixtiarьna həm teləgenə bəjlənməgən. Cenki şundьj zarurьjlьq hər tərle sajlaunь, hər tərle irekne aradan cьqara, jəqni sanqa kertmi. Ul, qujannь eləktergən kebek, keşelərnen kyzen bua. Ul alarnьn ixtiarlarьn xəlsezləndərə, qarşьlьq kyrsəty dərtləren ytərə.

Dənja revolytsiəse həm kommunizm tezeleşenen bulacaqь turьnda aldan xəl qьlьp, cişep quju, jəqni bu „çəmqiətnen ysəşendəge timer qanunnar" Marks əjrətyenen, anьn „fənni sotsializm"nьn baş həm təp kisəge bulьp kittelər. Monьn keşelek dənjasьna in zararlь eleşen tar-mar ity, juqqa cьqaru əcen anьn fənni jaqtan nigezsez ikənen acьp kyrsətergə kirək. Marksnьn maddəcelek fəlsəfəsenen həm ekonomik teoriəsenen xəlsez, nigezsez ikənen kyrsətergə həm isbat itərgə kirək. Şul caqta qьna anьn çəmqiətnen ysəşe xaqьndaqь nazariəse (teoriəse) belən aranь əzərgə, juq itərgə məmkin bulьr. Ul caqta, ul yzennən yze kəlgə əjlənep ocьp betəcək.

ƢƏJAZ ISXAQI

Bu xikəjə, Germaniəgə əsir tɵşkəc, Tɵrkiəgə kyꞑelle qəskər bulьp kitep, Tɵrkiəne saqlar ɵcen suqьş qьrlarьnda şəhit bulqan jɵzlərcə Idel-Ural jegetlərenen qəziz ruxlarьna baqьşlanadьr.

Tɵn soꞑ bulsa da, polkovnik Timerqəlief haman joqlьj almadь. Ul kiemnəren cişenməjencə genə, qəskərcə jatьr qaradь, ber nicə mərtəbə kyzen jomьr, yzen yze joqladь kebek itterer ɵcen qьrьldap ta aldь; ləkin baş ecendəge ujlar, dərtlər berse artьnnan berse jɵgerde, bersenə berse quşьlьp ikeləndə, ecləndə, matur, jəmsez tɵslər aldь. Ul tormadь qajnadь. Anьꞑ tişek-toşьqlarьnnan uj taştь, fiker aqtь. Baş dulaqan tegermən kebek tuqtamadь; əjləndə, əjləndə, jaꞑa fikerlərne, jaꞑa ujlarnь on jasamaqcь buldь. Kirəkməgərnəren pef itterep osьrmaqcь buldь. Şuꞑarqa əllə qajdan kilə torqan çan sьqrauь, kyꞑel ərnye qatьştь, səbəpsez ec poşuь anь bastь. Ul, uf! dip sulap kyzen actь. Anьꞑ kyze keckenə genə ɵjdə jɵgerde. Anьꞑ divarьna asьlqan xarita: anьꞑ ɵstendəge zur, keckenə şəhərlərnen işarətlərenen kyzen aqajtqan kebek qaraub, anь əllə ni qaltьratьp çibərde. Tənennən əllə nindi ber suьq ytte. Tulqan ajnьꞑ jaqtьsьnda qьna ul andaqь şəhərlərnen, jьlqalarnьꞑ ismen kyrməsə də, kyꞑelennən də ul xaritanь belgəngə, ul anda: Baqdatnь, Musulnь, Arzьrumnь, Tərapzunnь kyrde; Morat cajьn, Fratnь, Diçləne, Van kylen ajьrdь. Aꞑarqa qaqьlqan keckenə bajraqlardan şundaqь qəskərlərnen urьnnarьn, xərəkətləren kyrgən kebek, şundaqь tup tauьşlarьn, bala jьlaularьn, analar ahlarьn işetkən kebek buldь. Taqь kyꞑelendəge tirən ber çire sьqradь. Bəqre ьꞑqьradь, ul qəskərcə itterep sikerep tordь. Başьndaqь auьr ujlarnь beterer ɵcen şart-şьrt itterep tərəzə janьna kilep bastь. Ajnьꞑ nurьna qojьnqan məcetnen tup belən tişelgən mixrap urnь suqьr keşenen kyze kebek polkovnikqa qaradь. Anьꞑ jartьlaj ɵzelep

Ul ujqa cumdь...

tɵşkən manarasь qulь kiselgən keşenen qulsьz çine kebek selkenə, sallana kebek. monar jozrьq kyrsətə kebek buldь. Anьꞑ artьndaqь çimerek, vatьq tɵrek ɵjləre, tɵrek jortlarь şul çərəxətlərennən jьlьj, sьqrьj kebek tojьldь. Ul ujqa cumdь, bəlki bu manara, jɵzlərcə jьllar moꞑlь azan tauьşьn tirəjyngə taratqan manara, minem əmrem belən atьlqan tup belən kiselgənder, bəlki bu mixrap, nicə jɵz jьllar keşelərgə kyꞑel tьnьclьqь, çan rəxəte birgən mixrap, minem qəskəremnen kɵce belən çimerelgənder. Bu ɵjlər, bu jortlar, eclərendəge bəxetle qailə ucaqlarь minem qəskərem tarafьnnan synderelgənder. Şul jɵzlər, meꞑlər gɵnahsьz xatьnnar, balalar minem tarafьmnan yterelgənder... Ul qurqьp kitte. Qara fikerləren quar ɵcen ul ut aldь. Ɵstəl ɵstenə taşlanqan kəqəzlər, xaritalar arasьndaqь qьzьnьꞑ soꞑqь xatьna kyze tɵşte. Taqь kyꞑelenen bik tirən çire ərnep kitte. Ɵjdə hava çitmi kebek buldь. Sulьş tarajdь kebek tojьldь. Ul tiz genə tьşqa cьqtь.

Suьq hava anь qocaqlap alьp qojьndьrdь. Moꞑlanьp kilə torqan aj nurь anь sɵjde, aqrьn qьna isə torqan salqьn çil anь judь. Anьꞑ kyꞑele acьlьp kitte... Ul ozьn buşlьq bujьnda aqrьn qьna jɵrenə başladь. Tirən tɵn bulqanqa, bɵten isən ɵjlərdə, bɵten qazьlqan çir aslarьnda qəskərlər tirən joqьda idelər. Qьş-qort, xəjvan-bɵterelgəngə, bɵten çimerek aul qəberstan kebek tьnьc ide, moꞑ ide. Şul tьnьclьq polkovniknьꞑ kyꞑelen tьnьclandьra, şul moꞑlьq arqan tənen xəl çidьra ide... Ul ber əjləndе, ike əjləndе. **Ɵjgə taba borьldь. Jьraqta qьna ber tup tauьşь gɵrləp kitte, aꞑarqa çavap kebek ikence tupmь kykrəde, jьraqtaqь taulardaqьnamь tauьş ujnap qajttь... Polkovnik kyzen tekte. Beznekelər doşman belən atьşalar... diməkce buldь. Ləkin beznekelər kem soꞑ? Doşman kem soꞑ? digən sɵ'al kilep bastь. Taqь başьn cualttь, cьn, „Bez kem?", „Doşman kem?" . . . „Min polkovnik Timerqəlief kem?"**

Jьraqtan kilgən moꞑlь tup tauьşь monьꞑ sɵ'alьna çavap kebek buldь. Tɵreklər attьlar dide . . . Taqь kyze məcetkə, manaraqa, anьꞑ janьndaqь çimerek ɵjlərgə tɵşte. Bolar barsь da: „Bu sineꞑ eşeꞑ, bu sineꞑ xezmәteꞑ!" dip şeltələgən kebek bulqanqa, ul bu ujdan qotьlьr ɵcen ɵjenə borьldь. Işek busaqasьna kilep basqanda, jьraqta qьna berdən ber — ike mьltьq atьldь, annan soꞑ taqьn çavap birelye qolaqьna bərelde. Qəskərlek tormьşьnda mondьjlarnь bik kyp kyrgən bulsa da, bu tauьşlar bygen arqasьnda suьq jɵgertte. Şunnan qotьlьr, qacar ɵcen kebek tiz genə işekne japtь. Selkenep-selkenep jana torqan keckenə şəmne janьna alьp taqь jattь. Qulь ixtiarsьz ɵstəldəge qьzьnьn xatьna barьp tide. Ul inde ul xatnь bygen ɵc mərtəbə uqьdь, əllə nərsəsen aꞑlamaqan kebek buldь. Menə taqь ber mərtəbə uqьrqa totьndь. Taqь aꞑlap betermədе. Xat Qazannan 17—18 jəşlek qьzьnnan, Şəjembikədən ide. Xat ta hər atna kebek kilə torqan xat ide. Ləkin ber çirendəge syzləre əllə nik polkovnik Timerqəliefkə jat kebek tojьlqan ide. Andaqь fikerlər anьn əllə qajlarda jəşrenep jatqan ujlarьna barьp tigən ideme? Bik tirəndəge çərəxətenə bərelep anьꞑ bɵtəy jarasьn jaꞑadan acqan ideme? . . . Yze də aꞑlamaqan əllə ni bulqan ide. Şunnan birle tьnьclьqьn juqaltqan ide. Qьzь yzenen şəfqət həmşirələr kursьna keryen jaza və bolaj suqьş bulьp jatqanda, artta tik torunьꞑ jaramauьn sɵjləp, yzenen suqьşqa kitərgə tieşlege fikren aꞑlata və atasьnnan rɵxsət fatixa sorьj ide . . .

Ul ber qalьqtь, ber ujandь. Auьr ber joqьqa kitte. Sataşa başladь, menə anьꞑ kyz aldьna yzenen zəqifkenə qьzь kilep basa, anьꞑ janьnda anь kyptən tygel genə suqьş məjdanьnda „qəharmanca" ylgən berdən ber uqlь kilep urьnnaşa, alar artьnda kyptən inde vafat itkən anьꞑ xatьnь moꞑlь qьna kyze belən jalьnqan kebek, jalvarqan kebek qulьn suza. Anьꞑ ber qulь qьrt itep kiselgən, manara kiselgən kebek kiselgən, anьꞑ doqaqa kytərelgən ike qulь çirendə ber qul, ber çiꞑgenə selkenə. — Ber qulь juq, Nəfisənen ber qulь kiselgən. — Polkovnik qurqьna. Anьn: Nəfisəme sin? Ije Nəfisə! . . . Şulaj Nəfisə, şulaj! . . . Sineꞑ şul ber qulьꞑ kiselgənder . . . Suqьşta kiseldeme? . . . Kem kiste, doşmanmь? Beznekelərme? Doşman kem? . . . Anьꞑ kyz aldьnda əllə ni qətle kiselgən qullar, ajaqlar; məsxərə itelgən tɵrek xatьnnarь, qьzlarь ytə . . . Siꞑa da Nəfisə şulaj buldьmь? . . . Əllə suqьş safьnda qəharmanca ylgən uqlьꞑ ɵcen şulaj çərəxətləndeꞑme? . . . Ul siskənep ujandь. Taqьn kyzen actь. Taqь şart-şьrt jɵrep fikren arcьmaqcь buldь, ləkin qara uj anь taşlamadь . . . Ul ber az eş belən məşqul bulmaqcь buldь. **Şunьꞑ belən bergə qara fikerlərne qumaqcь buldь. Qьzьna qajcan soꞑ çəvap jazar. Ni jazar . . .** Irtəgə, irtəgə! Ul ştabtan kilgən ber kəqəzne actь, anь uqьrqa totьndь. Uqьdь, uqьdь. Ber ni aꞑlamadь. Ləkin uqьqan sajьn jɵrəgenə əllə nərsə qadalqan kebek buldь. Jazucьnьꞑ: Anatoli tɵrke belən Iran tɵrken ajьru ɵcen alьnqan çirlərgə qazaqlar utьrtьrqa kirək, şul qazaqlarnь Frat, Diçlə bujьna qədər suzarqa kirək; Dun qazaqь, Ural qazaqьnьꞑ elekke qasьrlarda tɵrek millətləren ajьruda itkən xezmətlərennən fajdalanьp, monda Frat qazaqlьqьn məjdanqa kiterergə kirək. — digən fikere monьꞑ başьnda əjlənə başladь. Ul uj anьꞑ başьnda balalar tegerməne kebek şьldьradь. Polkovniknьꞑ kyz aldьnda ber nərsəne acьp çibərə almadь. fəqət kyꞑelen sьqrattь, ecen əllə nik jandьrdь.

Ul çavap taba almadь... Qьzьna xat jazarqa totьndь

Bu ni digən „syz soꞑ? Bu nik soꞑ? . . . Bu ike tɵrek illəren ajьru nik kirək soꞑ? Ul çavap taba almadь . . . Qьzьna xat jazarqa totьndь. Bu suqьşta ber uqlьm həlak buldь, inde ber qьzьm sin qaldьꞑ. Sineꞑ də həlak buluьꞑnь kyrəsem kilmi diməkce buldь. Ləkin xat jazarqa dip başlaqac ta, kyzenə kəqəznen poctmaqьndaqь ştab mɵhre taşlandь. Yzen „polkovnik Timerqəlief" itep xis itte. Qələme ikence jaqqa kitte. Xatьnda suqьşta ylylərne maqtadь, qəharmanlьqlardan bəxet əjtte. Qьzьna kilep çitte, qələme tuqtaldь, ber syz taba almadь. Ber uqьp qaradь, ike uqьp qaradь taqь qələm jɵrmədе. Ul: nik soꞑ əle qьzьna urьsca jaza. Ul bit bik əjbət tɵrekcə jaza belə, qьzьn da maxsus mɵqallim alьp uqьttь, nik soꞑ ata belən bala arasьndaqь mɵnasəbətne urьs syzləre belən jɵrtə . . . Ul jaꞑa fiker actь kebek buldь, sɵjende, şatlandь. Qьzьna tatarcalatьp jazarqa totьndь. Sələmnər betep, suqьşnьꞑ qəharmanlьqlarьna kilgəc tə qələm terəlde. Anьꞑ tatarca itterep yzenen qьzьna şul suqьşnь bik şəp itterep jazarqa tele barmadь. Tatar gəzitlərendəge suqьş xaqьndaqь qaraş irek birmədе, tatarca jazqan xatь urьscasьnnan təmam başqa bulьp cьqacaq buldь . . . Ul taqь tuqtadь. Ike xatьn da alьp taşladь . . . Başьnda auьru sizende, tənendə vatьlu xis itte. Qəskərcə itterep cişener-cişenməs kenə taqьn urnьna suzьldь. Anьꞑ kyz aldьnda bik ozaqqa qədər qьzьnьꞑ sьnь, anьꞑ xatьnьnьꞑ ber kiselgən qulь belən kykkə taba qarap doqa qьluь juqalmadь, ul əjlənde, əjlənde, taꞑ aldьnda qьna aqrьn qьna joqьqa taldь.

(Dəvamь bar).

Taꞑ çilenə

Sɵjləgezce anda minem —
Bəxet jaulap tizdən qajtuьm.
Min kɵrəştə bygen xalqьm ɵcen,
Borcьlmasьn, Gɵlsem, maturьm.

Əj! Taꞑlarda iskən serle çillər,
Amənətem alьp kitegez,
Sez ocasьz ofьq ciklərenə
Tuqan ilgə sələm əjtegez!

Minem kebek sьjpap ytegezce,
Şul gyzəlnen alsu jɵzləren.
Sьzlanmasьn sɵjgən batьrьn ujlap,
Isendə totsьn əjtkən syzlərem.

Tiz qajtьr diꞑ, sineꞑ sɵjgən jarьꞑ,
Azat itkəc Idel-Uralnь.
Ul kɵrəştə diꞑ, xalqьm ɵcen,
Şuꞑa alqan qorьc qoralnь.

Sez kyrersez minem sɵjgənemne
Tar basmada sular alqanьn.
Sɵjekle batьrьn saqьnьp jьlaqanьn,
Qajnar jəşlər çirgə tamqanьn.

Ul bit miꞑa elek sɵjli ide:
— Sin teləgeꞑ taꞑda telə, dip,
Taꞑqь su julьnda teləgən telək
Hər vaqьtta qabul bula dip.

Nazlanmadьm qişьq tyşəgendə,
Cittə idem nazlь sɵjydən.
Təyge balasьn sɵjgən ana kebek
Ɵzelmədе irnem yьydən.

Bəlkem, ocratьrsьz sez anьꞑ,
Minem rəsmem qarap sɵjyeꞑ.
Yz kyꞑelen yze juatuьn,
Qajtьr dustьm, bəlkem, diyeꞑ.

Sɵjləgezce anda minem —
Bəxet jaulap tizdən qajtuьm.
Min kɵrəştə bygen xalqьm ɵcen,
Borcьlmasьn, Gɵlsem, maturьm.

Leg. Moqamaj

(Dəvamь. Başь uzqan sannarda).

XƟKYMƏT ALMAŞЬNUЬ JASAR ƟCEN STALIN „GVARDIƏ“ EZLI

Saraj almaşьnularь hər vaqьtta da gvardiə qoral kecenə tajandьlar. Vaqьtlь xəkymətne urьnnan qubr, almaşьnu jasaunь ujlap jergən Stalin, bu qara eşne fizik jaqtan ytəy əcen „gvardiə“ ezli. Stalinnьn gvardiəse — Petrograd kazarmalarьnьn qaldьq soldatlarь bula. Peterburg həm Vьjborg jaqlarьnda bol'şeviklar ştabь bulqan — balerina Kşesinskaja sarajьnnan jьraq tygel urьnda, kazarmadan tarqalqan, miting belən mauьqqan soldatlar — Stalin agitatsiəsenen nigeze buldь. Rus revolytsiəse ike xəkymətne xərap itte. Revolytsiənen berence kenennən yk ike xəkymət barlьqqa kilde. Monьn berencese — kileşycən, butalcьq həm kecsez vaqьtlь xəkymət. Ikencese — hər ber demokratik firqələrnen vəkillərə belən suqьşu urnь bulqan həm syz botqasьnnan torqan — Petrograd eşcelərə həm soldat deputatlarь kinəşe ismendəge xəkymət ide. Hər ike xəkymətə kyp tel carladьlar, komissiələr tezep, rezolytsiələr cьqarьp bik kyp kəqəz xərap ittelər, ləkin revolytsiə tarafьnnan həlak bulucь Russiə xəkyməten qotqaru julьnda timer kebek qatь caralar kyrep xərəkət itərgə kirək bulqan vaqьtta, hər ike xəkymətə yzenen eşleksezlegen həm kecsezlegen kyrsətte.

Bu xəkymətnen hər ikese də Petrograd garnizonь soldatlarьn tərtiptən cьqaruda, uramda teləsə nişləp jeryce itep əjlənderydə, mitingcьlьq həm qəbaxət sygenyce xələnə çitkerep, çinajətle rəveştə tarqatuda bik nьq qəjeplelər ide. Bu tarqalu fevral revolytsiəsenen berence kenennən yk başlandь. Cenki eşce həm soldat deputatlarьnьn kinəşe. Petrograd okrugь garnizonь bujьnca bojrьq cьqarьp. bu bojrьq hər ber byleklərdə qullanьlьrqa tieş ide.

„Xəkymət Dumasь xərbi komissiəsenen bojrьqlarь (jəqni vaqьtlь xəkymətnen) barь tik eşce həm soldat deputatlarьnьn kinəşe, belən, Petrograd okrugь garnizonь bujьnca bojrьq cьqarьp, bu bojrьq hər ber byleklərdə qullanьlьrqa tieş ide.

„Xəkymət Dumasь xərbi komissiəsenen bojrьqlarь (jəqni vaqьtlь xəkymətnen) barь tik eşce həm soldat deputatlarь kinəşenen bojrьq həm qərarlarьna qarşь kilerlek bulmaqan vaqьtta qьna ytələrgə tieş“.

„Hər tərle qoral, məsələn: mьltьq, uqcəckec, bronle aftomobillər həm başqa qorallar hər qajsь da rota həm batalion komitetlarь qaramaqьnda bulьrqa tieşlər həm bu qorallarnь, xətta qətqi rəveştə soraqan vaqьtta da, ofitserlarqa birməskə“.

Ikence jaqtan vaqьtlь xəkymət yze yk, yzenen tərle bojrьqlarь belən soldat həm ofitserlar arasьnda ajrьmlьqlarnь cəcydə az jardəm itmədə. Rota həm polk komitetlarьn sьrьp alqan bol'şeviklar, bu kyrsətmələrne, qaranqь soldatlarnь ofitserlarqa qarşь əsterygə fajdalanьp, ofitserlarnь qoralsьzlandьru, komandirlar ələşen qinap, jəisə atьp, tərtipne tarqatu julь belən rus armiəsen çimerygə alьp baralar.

9 ncь majda, vaqьtlь xəkymət „Soldatnьn xoquqь turьnda deklaratsiə“ sen iqlan itep, qəskərne çimerydə bol'şeviklarqa zur bulьşlьq kyrsətte.

Petrograd kazarmalarьnda şinelen həm itegen salmьjca karavatta aunaqan, ber kemgə də bujsьnьrqa teləməgən, kene-tene „rota komitet“-larьnda buqazqa buqaz kilep qьcqьrьşucь, miting ojьştьrucь soldatlarnьn cyplekkə əjləngən salqьn kazarma bylmələrenə Stalinnьn agitatorlarь kildelər həm Stalin proklamatsiələren tarattьlar. Alar soldatlarnь suqьşqa ozatьlu ixtimalь belən qurqьtalar həm „Ofitserlar yz qullarьna əsfenlekne, xəkymətne alьrqa telilər. Beten reeolytsioncьl soldatlarnь atarqa ujlьjlar“ dip qьcqьralar. Stalin agitatsiəse soldatlarnьn in aurtqan çirlərenə qaqьla. Alar, yzenen qailəsen saqьnqan soldatlarqa, tuqan aulьlarьna qajtarunь vəqdə itələr. Alar, solьx həm qəskərne əjgə taratu kene çitep, sorь şinelne saldьru kennəren vəqdə itələr . . . Suqьştan arqan xalьqnьn başьn butau həm tilerty əcen beten memkinleklər əşkə çigelə. Bol'şeviklar yzlərenen maqsatlarьna ireşy əcen ber nindi pьcraqlьqtan da çirənməgənleklərən bez bik jaxşь beləbez. Agitatsiədən tьş aqca da eşkə çigelde. Spiridovic yzenen „Russiədə bol'şevizm tarixь“ digən kitabьnda, Petrograd garniconь soldatlarьnьn əjgə jazqan qajber xatlarьnda:

„Bygenge kendə barь tik çylər soldat qьna kazarmadan cьqmьj torьp, kenenə 15 sumnan 30 sumqa qədər aqca eşli almajacaq. Əgər uramqa cьqsan kybrək tə tylilər“ . . . dip jaza.

Bol'şevizm janqьnьna janu nərsələre menə şulaj xəzerlənde.

(Dəvamь bar).

SSSR qa jəhydlərnen tuplanuь

Sovetlar Sojuzьnda beten julbaşcь ojьşmalarda barь tik jəhydlər genə eşləye hic şiksez. Monь acьqraq anlatu əcen uqucьlar qarşьna Sovet gəzitlərenen jazubn kiterəbez. 1942 nce jьlnьn 22 nce dekabrendə cьqqan „Pravda“ gəzitəsenen 356 ncь sanьnda SSSR juqarь Sovetьnьn sənaqət xezmətkərləren orden həm medallar belən byləkləy turьndaqь qərarь urnaşqan. Byləklənycelər arasьnda:

Forşter, Abram Ajzikovic — Elektro-sənaqət xalьq komissariatьnьn 465 nce zavodьnьn direktorь (NKEP).

Sliozberg, Mixail L'vovic — şul uq 465 nce zavodnьn baş inzenerь.

Kagan, Boris Moiseevic — 627 nce zavodnьn laboratoriə başlьqь.

Orlovic, Fedor Maksovic — 198 nce zavodnьn baş inzenerь.

Levi, Lef Jul'evic — Kirof ismendəge „Dinamo“ zavodьnьn qoju sexь başlьqь.

Rabinovic, Samuil Pavlovic — 465 nce zavodnьn konstruktor bjurosь başlьqь.

Bljumberg, Lef Jul'evic — 465 nce zavodnьn baş inzenerь.

Drel', Il'ja Isaakovic — Elektr nərsələre belən tə'min ity yzəgenen kabellar bylege başlьqь.

Zageim. Lef Ioxmanovic — 208 nce zavodnьn baş inzener jardəmcese.

Gurevic. Gdalii Rafailovic — 465 nce zavodnьn əlkən texnologь.

Orşanski. Naum Solomonovic — 203 nce zavodnьn bylek başlьqь h. b. h. b.

Bu keşelər hər qajsь da ber yk xalьq komissariatьnьn dyrt zavodьnda eşlilər! Bolarnьn hər berse „başlьq“. „əikən“. həm „mədir“ urnьn biləp alqannar. Byləklənganner arasьndaqь isemnərnen bik az eleşe genə tybən xezmət urnь totqan başqa xalьqlarqa teşə.

1943 nce jьlnьn 24 nce qinvarьnda cьqqan „Pravda“ gəzitəsenə, urta dərəcədə maşinalar tezy xalьq komissariatьnьn podşipniklar eşləy sənaqətenen xezmətkərləren byləkləy turьnda juqarь Sovet prezidiumьnьn ukazь urnaştьrьlqan. Bu isemlektə urnaşqan keşelər:

Kogan, Juli Solomonovic — SSSR nьn urtaca maşinalar tezy xalьq komissarьnьn urьnbasarь, ul uq Glavpodşipniknьn başlьqь.

Lur'je, Gerts Borisovic — dəvlətnen 4 nce sanlь podşipnik zavodьnьn baş inzenerь.

Gerştein, Vladimir Abramovic — urtaca maşinalar tezy xalьq komissariatьnьn Glavpodşipnik başlьqь urьnbasarь.

Dvorkin, Zinovi Jakovlevic — I nce rang xərbi inzener, Seberdəge OVSY nьn xərbi sənaqətlər tezy idarəse başlьqь.

Makler, Boris Borisovic — dəvlətnen 4 nce sanlь podşipniklar zavodьnьn podşipniklar eşləp cьqaru sexь başlьqь.

Şofler. Vladimir Borisovic — dəvlətnen 4 nce sanlь podşipnik zavodьnda termik eşləp cьqaru sexь başlьqь.

Genkin. Isaak Abramovic — urtaca maşinalar tezy xalьq komissariatьnьn sojuz kyləmendəge Şarremontsbьjt trestьnьn idarə itycese.

Gol'dberg. Aron Naumovic — dəvlətnen 4 nce sanlь podşipnik zavodьnьn planlь eşləp cьqaru bylege başlьqь.

2 nce rang intendant **Kaplunof.** Josif Nisonovic — Seber əlkəsendəge xərbi tezeleş idarəsenen xərbi tezeleş başlьqьnьn urьnbasarь.

Krasnof. Isak Borisovic — SSSR urtaca maşinalar tezy xalьq komissariatьnьn baş energetigь. h. b. h. b.

Kiterelgən isemleklərdən urtaca maşinalar tezy xalьq komissarьnьn urьnbasarь jəhyd ikəne bik acьq kyrnep tora. Əlkən həm baş inzenerlar. bylek başlьqlarь həm alarnьn jardəmcelərə hər qajsь da jəhyd. Menə bolar beten julbaşcьlьq urьnnarьnьn jəhydlər qulьnda bulqanьn taqьn da acьqraq kyrsətələr.

„Pravda“nьn şul uq sanьnda byləkləylər turьnda urnaştьrьlqan ikence

German grenaderlarь auьlqa kerələr

torqan tişeklərgə aşьqьc jamau saluqa jynəltelgən. Eş — aşьqьc həm tupas. Əgərdə ul qajber çirdə barьp cьqsa da. ləkin bu ozaqlь həm nьqlь tygel.

Tьnьc vaqьtta həm tabiqi şartlarda xalьqnь milli tojqьlarqa caqьru. dinne ezərlekləyne tuqtatu. armiədə iske dərəçələrne həm pogonnarnь buldьru. Kominternnь taratu həm başqa şundьj caralar „firqənen təp julьnda“ kisken borьlьşnь sьjfatlarlar ide. Xəzer alar Stalincь xəsrət səjasətcelərnen nicek kenə bulsa da. teləgən ber (in tybən həm nigezlərne də ecenə alqan) caralar xisabьna qotqarьp bulmasa. yzlərenen həlakətle xəlləren jaxşьrtьrqa tələyləren tudьrqan əmetsezlek tartьşularьn beldere.

Suqьş — ecke nьqьtmanь. səjəsi xakimiətnen nьqlьqьn həm berdəmlegen sьnau. Həm bu sьnau Sovet xəkymətə tarafьnnan suqьş başьnnan uq ytəlmədə.

Sovetlar Sojuzьnьn formalь həm totnaqsьz səjasətenə qapma qarşь. **bez milli sotsializm eş başьna kilgənnən birle xəzerge kengə caqlь qatь yzgərməycən həm ezlekle rəveştə ytkərelep kilgən Germania səjasəten kyrəbez. Ber qabul itelgən qaraşlar monda hic ber yzgərtelgəne bulmadь.**

Xəkymət belən xalьq arasьnda az qьna da qarşьlьq həm ajrьlular juq. Bu — baştan uq dəres səjasət alьnuьn həm xalьq belən bəjlənəşnen beten vaqlьqь belən dəres qujьluьn kyrsətə.

Şulaj itep. suqьş — səjasətnen dəvamь bulu belən bergə. bu səjasətne yləyce həm sьnaucь da. Başqa illərnen səjasəten tikşerməstən həm tieşle bəjəne birməstən, bez ber bəxəssez nətiçəgə kilergə tieşbez: bol'şeviklar səjasəte tьşqь həm ecke məs'ələlərdə yzlərenen „dahi çitəkcelərə“ belən berlektə bankrotlaştьlar həm nindi də bulsa şunnan cьqu julların poemaqtan poemaqqa bərelep ezlərgə məçbyr buldьlar.

Tatar xalqь yzen soŋqь 25 jьl bujьnca kem həm nicek aldalap kilgənne xəzer bik jaxşь aŋladь həm isendə tota. Ul kiləcəktə il başьnda. dəvlət başьnda bolaj da qabartьlqan abrujlarьn betenləjgə. soŋqь kisəklərenə xətle juqaltqan „çitəkce“lərne kyrergə teləmme ikən? Anьŋ jəhyd-bol'şevizm belən axьrqь cikkə qədər. betenləj çinygə qədər kerəşergə teləye — kinəjep. tirənəjep həm juqarь-juqarь kytərelep. həman ysep barqan legioncьlar xərəkətendə bik acьq həm çanlь rəveştə kyrenə.

ukazqa qaraqanda, SSSR nьꞑ tankьlar sənaqəte komissariatь nigezennən jəhydlər kommissariatьna əjləngənlege kyrenə. Xalьq komissarь, anьꞑ urьnbasarь həm jardəmcelərе, idarə itycelərе, bylek mɵdirlərе, fabrik direktorlarь həm alarnьꞑ urьnbasarlarь barь tik jəhydlərdən genə tora! Bu keşelər monnan ber nicə jьllar elek familiələren jəşrep jɵrgən bulsalar, xəzer familiə jəşeryne bɵtenləj kirəksez sanьjlar. Bilgele ki, jəhydlərne xəzerdə familiələrennən genə tanьp bulmasqa mɵmkin. Məsələn — Krasnof (juqarьqa qara) yzeneꞑ həm atasьnьꞑ isme Isaj Borisovic bulub — anьꞑ jəhyd ikənlegen qьcqьrьp tora.

Qьzьl qəskər komandirlarьn həm suqьşcьlarьn orden həm medallar belən byləkləgən ozьn isemleklərdən bu ni belən ajrьla soꞑ? Bu isemleklərdə jəhydlərneꞑ ismen bik sirək ocratasьꞑ. Elektəge kebek, xəzerdə də jəhydlər tɵşemlerək urьnnь bilərgə tьrьşalar həm şunьꞑ ɵcen alar frontta kyrenmilər. Jəhydlər juqarьda kyrsətelgən ike xalьq komissariatьna tuplanularь belən genə ciklənmicə, alar başqa xalьq komissariatlarьn da basьp alqannar. Məsələn, metallurgiə, truba qoju həm başqa sənaqətkə kypləp ojalaularь turьnda „Pravda"-nьꞑ 1943 nce jьl, 11 nce apreldə cьqqan 95 nce sanьnnan həm şul uq gəzitəneꞑ başqa sannarьnnan uqьp belergə mɵmkin. Sovet şartlarьnda „başlьq" syze eşneꞑ tege jəisə bu tarmaqьnda ber mɵtəxəssis keşe belən eş ity urnьnda qullanmьj, bu syz barь tik cьn mɵtəxəssis ɵstennən qarap torucь həm anь tybən basqьcqa qujucь, partiə biletlь parazitqa „başlьq" isme taqьlьp jɵrtelə.

„Stalin turьnda sez belmi torqan serlər"

Lenin ylər aldьnnan, Stalin belən Lenin arasьndaqь mɵqəmələneꞑ nicek bulub turьnda, sez nərsə beləsez? . . .

Bilgele ki, rəssam kistese tarafьnnan jasalьp, litografiədə basьlьp, Sovetlar Sojuzьnda kiꞑ kyləmdə taralqan plakattan başqa ber nidə belmisez. Sovet mɵəssəsələreneꞑ divarьn bizi torqan bu plakatta bɵjek ostaznьꞑ „dahi şəkerte" belən ike aradaqь iskitkec məxəbbət idilliəse həm duslьqь gəydələnderelgən: Gorka parьgьndaqь divanda, kurtkasьnьꞑ izylərе cişelgən xəldə auru Lenin həm anьꞑ belən jənəşə aq kostumnan Stalin utьra. Hər ikese də jaqьmlь jьlmajalar . . .

Bu jalqanlap eşləngən sьnlь sənqətkə, 1923 nce jьlnь Lenin yly vaqiqəsendəge xəllər turьnda Sovet xɵkymətе astьnda aldanqan xalьqqa jazma rəveştə aꞑlatma birergə tieşbez.

Lenin qatь auru həm sələmətlənyenə ɵmet betkən ide. Şuꞑardan fajdalanьp, Stalin jəşren rəveştə, aqrьnlap yzeneꞑ qulьn xɵkymətkə tьqa başladь. Hər ber aqьlsьz həm qomsьz keşelər kebek yk. Stalinda acьqtan-acьq Lenin tabutьnьꞑ qapqacьn vaqtьnnan alda jabarqa aşьqtь. Berence mərtəbə Stalin, Leninneꞑ rizalьqьnnan həm rɵxsətennən başqa, kecekenə məs'ələlərne xəl qьlьrqa kereşte. Ul gruzin revolytsionerlarь belən isəp-xisapnь ɵzərgə qərar birde. Stalin ɵcen qurqьnьclь bulqan gruzin kommunistlarь belən eşne betery ɵcen Tifliskə Sergo Ordzonikidze çibərelde. Ul, gruzin bol'şeviklarь arasьndaqь milli tajpьlьşlarnь „tamьrьnnan qortьrqa", tieş ide.

Stalinnьꞑ jomьşcьsь, Kafkaz abrigьnьꞑ çitezlege belən, Gruziədə eşen başqarьrqa kereşte.

Lenin əle ul vaqьtta isən ide. Ləkin Dzygəşvili acьqtan-acьq aşьqtь.

Jevropada Stalin turьnda cьqqan kitapta, soꞑqь vaqiqələr turьnda Əssad-bei nicek itep jaza:

„Lenin Stalinnan: „Gruziədə nindi vaqiqə buldь?" dip soradь.

Stalin aldap, dɵres bulmaqan məqlumat belən Leningə çəvap birde. Lenin dɵnja belən bəjləneştən kiselgən, aꞑarqa hər tɵrle səjasi jaqtan səjləşylər tьjьlqan ide. Ul yzeneꞑ şulaj uq firqəneꞑ bɵten yzək komitetь artьnda Stalinnьꞑ Gruziədə nilər eşləyen belergə xaqsьz bulьp qaldь. Bomba tojmastan şartladь. Stalin belən Ordzonikidzene qəjepləy aktь belən, başьnda Budu Mədivani bulqan xəldə, Gruziədən kommunistlar kilep cьqtьlar. Alarnь vəxşilərcə çinajət eşləydə qəjeplədelər.

Aubru Lenin ylem dərəçəsenə çitep borcьldь. Ul Stalinnan mondьj qəbaxət jalqanlaunь kɵtməgən ide. Ul soꞑqь həm qətqi rəveştə hɵçym jasar ɵcen kɵcen çinadь . . .".

Bu eş firqəneꞑ XII nce sjezdь vaqьtьnda buldь. Sovetlar Sojuzьnnan qacqan Dmitrivskineꞑ, Leningə jaqьn torqan — Fatieflarnьꞑ syzlərenə qaraqanda, Leninnьꞑ sərkatibь, Trotskiqa: „Vladimir Il'ic sjezdda Stalinqa qarşь bombь xəzerli" dip xəbər itkən.

Şunnan soꞑ Trotskiqa Lenin tarafьnnan jazdьrьlqan xat kiterələr. Xatta: „Min firqəneꞑ yzək komitetьnda gruzinnar eşen jaqlaunь yz ɵstegezgə aluьqьznь sezdən bik ytenep sorar idem. **Bu eş Stalin belən Dzerzinski „tikşerye" astьnda tora.** Min alarnьꞑ dɵres qaraularьna ьşanuqьna tygel, xətta kiresencə, şiklənep qarьjm . . ." di.

Annan soꞑ Trotski yze də dɵresli:

„Bu xəl firqəneꞑ XII nce sjezdь aldьnnan buldь. Lenin, Stalin gruppasьn tuzdьrьrqa çinaldь. Hɵçymne ul milli məs'ələ bujьnca actь. Min kileşy təqdim itkəc, Lenin: „Stalin iꞑ elek cerek kileşy jasar, ə annan soꞑ aldar . . ." dide.

Lenin inde bu vaqьtta Stalinnь generalnьj sərkatiplьqtan qьna alьrqa çinalmьjca, xətta anь firqə qarşьnda bɵtenləj qoralsьzlandьrьrqa xəzerlənə . . . Lenin XII nce firqə sjezdьnda, başьnda Stalin torqan bjorokratlьqqa, cinovniklьqqa, qoda-qodaqьjlьqqa, başbaştaqlьq həm dorfalьqqa qarşь qatь rəveştə hɵçym itərgə tərtiple həm qətqi rəveştə eş alьp bara . . ."

Şuşь cьqьşqa xəzerləny ɵcen Lenin, Krupskaja aşa Stalinnan, Gruziə eşe bujьnca bulqan bɵten dokumentlarnь sorьj.

„Stalin" isemle kitapnьꞑ mɵxərrire Əssad-beinьꞑ syze bujьnca: „Krupskaja Stalin belən səjləşyne yz ɵstenə ala. Ul anьꞑ bylməsenə bara həm: „Lenin hic syzsez Gruziə eşe bujьnca bulqan materiallarnь biryne sorьj. Gruziə vəkillərе eşne bɵtenləj sez kyrsətkəncə kyrsətmilər" di. Stalinnьꞑ jɵze qaraꞑqьlana. Ul faş itelə. Ul yzen aqlьj torqan ber nindi material da tabьp birə almьj. Anьꞑ başьna gruzin qanь jɵgerə. Ul barь tik ber syz — dorfa uram sygenye belən genə çəvap qajtardь".

Dmitrivski menə nicek jaza:

„Krupskaja şul vaqьtta uq, cьlaqan xəldə, Leningə əjtergə jɵgerep qajttь. Tɵrle vaqiqələr belən, Leninneꞑ ansьz da qaqşaqan nervasь bu eşkə tyzə almadь. Ul yzeneꞑ Stalin belən bɵten bəjləneşləren həm mɵnəsəbətləren ɵzye turьndaqь xatьn stinografiskaqa diktavat itte. Bu xatьnda Lenin: „Stalinnьꞑ dorfalьqь cьqьrьnnan cьqtь. Ul yzen şərcq xakimləreneꞑ xakimlek belən isergəndəge kebek itep xis itə. Ul kommunist bulьrqa jaraqlь keşe tygel" di.

Krupskaja Kaminofqa: „Sez bit Vladimir Il'icnь bik jaxşь beləsez. Əgərdə ul Stalinnь səjasi jaqtan tarmar itərgə ujlamaqan bulsa, ul ber vaqьtta da anьꞑ belən xosusi bəjləneşen ɵzərgə teləməgən bulьr ide" di. Soꞑqь kɵnnər Leningə şul qədər tə'sir itte ki, xətta Stalinqa jazqan xatьn əjtep torqan vaqьtta huşьnnan jazdь. Şunnan soꞑ ul taqьn ikence həm soꞑqь qat huşьnnan jazdь. Lenin belən eş bɵtenləj təmam bula.

Menə sezgə Leninneꞑ Stalinqa bulqan bɵjek məxəbbəte turьndaqь, kyz bujьj torqan jalqan plakatqa qaraqanda, ber az dɵreslekkə oxşaqan məqlumatlar şunnan qibarət.

German tubьnnan 100 metr jьraqlьqta, atьp tɵşerelgən Sovet ocqьcь jana

Anglia Ispaniəgə qarşь

Angliəneꞑ elekke suqьş ministrь jəhyd Xor Belişa, Urta dingez ɵlkəsendəge qomumi əxyəl turьnda yz fikren əjtte. Anьꞑ fikre bujьnca, Ispaniə, xəzerge kɵndə kilep cьqqan xəlne aꞑlamaucь həm aꞑlarqa teləməyce berdən ber Urta dingez millətе bulьp tora. Tanzernь alu ɵcen uꞑajlь vaqьttan Madridnьꞑ fajdalanuьn ingliz-amerikalьlar onьtqannarь juq. Ə xəzerge vaqьtta Ispaniə koloniələreneꞑ jazmьşь Xor Belişa fikre bujьnca „berektəşlər" qulьnda tora.

Su astь tunel'e

Dɵnjada iꞑ ozьn su astь tunel'e Japoniədə tɵzelgən. Bu tunel'neꞑ ozьnlьqь 8 kilometr. Ul Xonsju utrauьnьꞑ kɵn jaq — kɵnbatьş jarьna urnaşqan Simenoseki portьn, Kju-Sju utrauьnnan kɵn jaqtaraq bulqan Modzi şəhərе belən totaştьra. Bu tunel' eşli başlaqac, Japoniəneꞑ iꞑ zur şəhərlərennən bulqan Osako həm Nagasaki arasьnda timer julь tɵzelde. Əlegə qədər bu ike şəhər arasьnda parom belən genə jɵrergə mɵmkin ide.

Kiləcəktə Japoniə xɵkymətе Koreja buqazь aşa su astь tunel'e salunь kyz aldьnda tota. Tɵzelgən proekt bujьnca bu tunel' Simenoseki belən Koreja jarьn utrauьndaqь Fuzan portьn totaştьrьrqa tieş. Tunel'neꞑ ozьnlьqь 200 kilometr bulacaq. Bu proekt tormьşqa aşrьlsa, Japoniə belən Koreja arasьnda bulqan bəjləneş şiksez nьqajacaq.

Monnan kyp jьllar elek Angliə belən Fransiəne totaştьru ɵcen Lamanş buqazь aşa su astь tunel'e tɵzy proektь tɵzelgən ide. Ləkin Angliə bu proektnь, xərbi jaqtan qurqьnьclь dip, tormьşqa aşьruqa qarşь kilde.

Qьsqa xəbərlər

- Vatikandan xəbər ity bujьnca, 1943 nce jьlnьꞑ ijyn ajьnnan sentəbr ajьna qədər, ingliz-amerikalьlarnьꞑ Italiəgə hava hɵçymnərе vaqьtьnda 1345 ruxani, manax həm 2 episkop, ylgən.
- Sarь jьlqanьꞑ taşub nətiçəsendə Xonan ɵlkəsendə 60 000 jort çimerelgən həm 200 000 keşe suqa batьp ylgən.
- Germaniədə 25—26 ncь sentəbrdə, ike kɵn ecendə, „qьşqь jardəm"gə 31 561 762 mark aqca çiьldь. Ytkən jьl şul uq çiuda 25 275 638 mark çinalqan ide. Şulaj itep bьjьl ytkən jьlqa qaraqanda 25 % qa artьq çinala.
- Ispaniə statistikasь bujьnca, berence mərtəbə Madrid şəhərendə torucь xalьq sanь 1 000 000 nan artqan.
- Angliə cirkəye Stalin patriarxь Sergeinь Angliəgə caqьrqan. Sergei, Londonqa baru julьnda, Tehranda tuqtaqan.

Japoniə protestь

Japoniə xɵkymətе yzeneꞑ Lissabondaqь ilcese arqьlь Portugaliə xɵkymətenə, Britaniə həm Amerika byleklərе tarafьnnan Azor utraularьnьꞑ basьp alьnuьna qarşь protest belderde.

Sovet terrorь

Ənqaradan xəbər ity bujьnca, bol'şeviklar Novgorod-Severskidə qalqan tьnьc xalьqqa qarşь jьrtqьc ezərlekləy alьp baralar. NKVD tarafьnnan kyp xalьq yterelgən. Eşkə jaraqlь xalьqlar kɵcləp Sebergə məçbyri eşkə ozatьlqannar.

Jaꞑa xərbi dərəçə

Məskəyneꞑ rəsmi belderye bujьnca, SSSR da artilleriə, tank, ocqьclar həm kyzəty byleklərendə „şef-marşal" digən jaꞑa xərbi dərəçə kerteləcək. Elek patşa qəskərlərendə bu dərəçə juq ide.

Mongomernьꞑ fikre

Britaniəneꞑ ber zurnalistь, 8 nce armiəneꞑ baş komandirь general Mongomerdan general Badolio byleklərеneꞑ suqьş çegərlegeneꞑ xəle nicek buluьn soraqan. Moꞑarqa çəvap urnьnda, Mongomer, alar jardəmce kɵc itep jul tɵzy eşlərenə fajdalanьlacaqьn həm alarnьꞑ suqьşcan ruxlarьn kytəry ɵcen nindi də bulsa cara kyrergə kirəklege turьnda beldergen. Suqьşcan ruxь bulmaqan qəskərneꞑ ber nindi də qimmətе juq.

Çavaplь redaktor leg. Qiam Qəlief.
Tatarische Zeitung „Idel-Ural".
Berlin W 8, Behrenstraße 65, III.
Druck: Deutscher Verlag, Berlin.